

ZBORNİK U ČAST STIPANA TROGRLIĆA

Književni krug Split, Split, 2024., 415 str.

U Splitu je 2024. objavljen *Zbornik u čast Stipana Trogrlića* u povodu 70. godišnjice rođenja toga istaknutoga istarskog i hrvatskog povjesničara rodom iz Studenaca. Uredništvo voluminoznog izdanja, koje na 415 stranica okuplja radove 23 autora, potpisuju dr. sc. Elvis Orbančić i dr. sc. Marko Trogrlić, a recenziju su pripremili dr. sc. Slaven Bertoša i dr. sc. Mladenko Domazet. Uz nakladnika, Književni krug Split, sunakladnika su čak četiri: Državni arhiv u Pazinu, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli te Josip Turčinović d.o.o. Pazin, što dodatno svjedoči o širokoj i plodnoj suradnji koju je za dosadašnjega znanstvenog i društvenog djelovanja ostvario dr. Trogrlić.

Zbornik je podijeljen u pet cjelina koje se referiraju na sljedeće: 1.) na uvod u biografiju i prikaz bibliografije slavljenika („Sadržaj“, 7–32); 2.) na sjećanja njegovih suradnika („Sjećanja“, 35–45); 3.) na radove iz područja historiografije i arhivistike („Povijest“, 49–335); 4.) na radove iz znanstvenih polja teologije, filologije i politologije („Teologija, filozofija i politologija“, 355–390) te 5.) na intervju s dr. Trogrlićem i priložene fotografske materijale iz njegova privatnoga i poslovnoga života („Prilozi“, 303–411).

Izdanje započinje uvodnim slovom mons. Ivana Milovana, biskupa porečkog i pulskog u miru, u kojem se kratko osvrće na veliku vrijednost Trogrlićeva višedesetljetnog istraživanja povijesti Crkve u Istri u 19. i 20. stoljeću. Njegov knjižni opus, navodi Milovan, poslužio je te i dalje služi mlađim generacijama svećenika i vjernika, ali i svim ljudima dobre volje kako bi mogli nedvojbeno bolje i jasnije razumjeti prošlost Crkve u Istri. Prvi opširniji rad pak, pod naslovom „Od studenačkih živih do istarskih povijesnih vrela“ (9–16), potpisuje jedan od dvojice urednika, Marko Trogrlić. Riječ je o biografskom pregledu, pisanom gotovo pa književnim stilom, u kojem daje prikaz života i djela njegova prezimenjaka Stipana od ranoga djetinjstva u Studencima do formativnih godina, srednjoškolskog obrazovanja u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju, odlaska na studij u Zagreb, gdje stječe diplomu povjesničara, pa do preseljenja u Pulu, u kojoj je ostavio najveći znanstveni trag i zasnovao obitelj. Slijedi „Bibliografija dr. sc. Stipana Trogrlića“ (17–31).

Drugu cjelinu, posvećenu sjećanjima njegovih suradnika, otvara Jasna Ćurković Nimac radom „Stipan Trogrlić i njegovi kontrasti“ (35–40). Tekst prenosi čitatelju njezina osobna iskustva, dojmove i sjećanja na Trogrlića kao samoza-tajnog i vrijednog znanstvenika, uvijek susretljivog suradnika i voditelja, kojeg je upoznala tijekom rada u pulskoj podružnici Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar*. Autorica ističe kako su priče starijega kolege, koji je napustio rodni kraj, odražavale nostalgiju i idealizaciju zavičaja. S obzirom na vlastito iskustvo napuštanja zavičaja, autorica povlači paralele između njihovih doživljaja nagla-šavajući potrebu za idealiziranjem i evociranjem sjećanja na rodni kraj, ljude i običaje, koji su oblikovali njihove kasnije profesionalne i životne putove. Sljedeći rad, propovjedničkog tona, pod naslovom „Stup društva i crkve: doživljavanje Stipana Trogrlića“ (41–45), potpisuje Marijan Jelenić. U tekstu Jelenić ističe Tro-grličeve ljudske i kršćanske vrline: „Od njega nismo nikad čuli da se na nekoga osobno okomio, kritizirao, javno polemizirao, da mu se netko protivio ili nad njim odmahnuo rukom. (...). Nikad ljutit, nikad bijesan, uvijek staložen i miran kao da su sva rješenja na stolu.“

Cjelinu „Povijest“ znanstvenim radom „Porečki kaptol i kanonici u 15. stolje-ću“ (49–76) započinje Marino Martinčević. Kroz opsežno korišteno arhivsko gra-divo autor u uže razmatranje uzima razdoblje 15. stoljeća, kada porečki kaptol doživljava istiskivanje kaptolske zajednice kao kolatora, u smislu imatelja prava izbora svećenika na kanoničko mjesto. S druge strane stoljeće je to relativnog blagostanja i ekonomske stabilnosti zahvaljujući prihodima od desetina, a kao dodatni prihod ističe se i raspolaganje bogatom imovinom kaptola. Vrijedi sva-kako spomenuti i rekonstruirani popis porečkih arhiprezbitera, arhiđakona i ostalih kanonika. Teme iz povijesti Crkve, konkretnije crkvenih redova, nastavlja suurednik toga zbornika Elvis Orbanić, u članku „Pavlini, župa i Gospa Čen-stohovska: Sveti Petar u Šumi tijekom 18. stoljeća“ (77–98). Pavlinski samostan u Svetom Petru u Šumi bio je duhovno, obrazovno i društveno središte Supetar-šćine od druge polovice 15. stoljeća do ukinuća reda krajem 18. stoljeća pridonoseći kvaliteti života lokalnog stanovništva. Hodočasnički kult u samostanskoj crkvi bio je potaknut relikvijama (Nevine dječice) i čudotvornom slikom Gospe Čenstohovske, kopije izvorne ikone iz Poljske, vjerojatno najpoznatijom po do-gađaju lakrimacije tijekom božićne osmine 1721. godine. Odlaskom pavlina kult čudotvorne slike postupno je zanemaren, ali ona i danas predstavlja predmet iskazivanja pobožnosti i „mjesto pamćenja“ za vjernike.

U istarsko 19. stoljeće uvodi nas Samanta Paronić radom „*Forestieri* u barban-skim maticama *ottocenta*“ (99–117). Autorica na temelju matičnih knjiga krštenih

i vjenčanih Župe Barban istražuje migracijske trendove i kontakte lokalne zajednice s okolnim, ali i udaljenijim župama. Motivi migracija u Barban ogledali su se u plodnom zemljištu, pašnjacima pogodnim za stočarstvo, ali i malenoj udaljenosti ostalih sela i zaselaka, što je pridonijelo mobilnosti i stvaranju obiteljskih ili prijateljskih veza. Ističe se i dolazak obrtnika kako bi zadovoljili potrebe lokalnog stanovništva. Koncem istoga stoljeća dogodio se nesporazum o kojem piše Franjo Velčić pod naslovom „Spor između porečko-pulskoga biskupa Ivana Krstitelja Flappa i kapelana u Šajinima Josipa Vrbke 1897. godine“ (119–140). Povod spora bilo je držanje kapelana koji je suspendiran jer je dopustio pjevanje dijelova mise na hrvatskom jeziku. Prijepis iz njegove korespondencije s biskupom upućuje nas u stavove koje su zauzimali po tom delikatnom pitanju, ali i na korektnost u njihovu ophođenju. Konačno, Vrbkina sudbina odražavala je onovremeno breme političkih i crkvenih pritisaka i geopolitičkih promjena – od suspendiranja i premještanja u Tršćansko-koparsku biskupiju 1897. do konačnog protjerivanja od strane fašista 1923. godine i povratka u rodnu Češku.

Nevio Šetić otvara teme 20. stoljeća člankom „Prvi izbori u Istri i Dalmaciji za zastupnike u Carevinskom vijeću po općem i jednakom izbornom pravu“ (141–154). U austrijskom dijelu Habsburške Monarhije, upoznaje nas Šetić, predstavnici u Carevinskom vijeću do 1873. birani su posredno, putem pokrajinskih sabora, prema unaprijed određenom broju predstavnika za svaku pokrajinu. Nakon 1873. uveden je kurijalni izborni sustav, a prvi izbori prema općem i jednakom pravu glasa održani su 1907. godine. U tom kontekstu, izbori u Istri i Dalmaciji imali su veliko značenje, osobito za hrvatske političke stranke, koje su polučile zapažen uspjeh. Istarska Hrvatsko-slovenska narodna stranka pokazala je jedinstvo i snagu, dok je dalmatinska Hrvatska stranka dala naslutiti svoje slabosti s obzirom na to da je njezino rukovodstvo nakon izbora podnijelo ostavke.

Vrlo vrijedan uvid u gradivo Državnog arhiva u Pazinu vezano za hrvatsko i slovensko svećenstvo u Istri pod fašizmom donosi nam Jakov Jelinčić u članku „Dokumenti o ‘inorodnom’ svećenstvu u fondu Prefekture Istre u Puli“ (155–169). Naime, uz fondove koji se nalaze u Središnjemu državnom arhivu u Rimu te Državnom arhivu u Trstu upravo je dokumentacija pohranjena u pazinskom Arhivu ključna za istraživanje položaja „inorodnog“ svećenstva, koje je konstantno bilo na meti fašističkog režima i njegove represivne politike. Koncipiran kao vodič kroz fond Prefekture Istre u Puli, rad nam daje prvoklasan pregled biografskih podataka „nepoćudnih i nepouzdanih“ svećenika Porečko-pulske i Tršćansko-koparske biskupije te političkih analiza vodećih ljudi fašizma u Istri po tom pitanju. O istarskim svećenicima u Istri za fašističkog razdoblja piše i Milan Radošević u

radu „Odnos mons. Bože Milanovića prema gortanovcima 1929. godine“ (171–180). Božo Milanović svakako je jedna od najznamenitijih ličnosti istarske povijesti 20. stoljeća, između ostaloga i važan akter (intelektualne) borbe za nacionalna prava istarskih Hrvata tijekom talijanske međuratne uprave, ali i poratnih diplomatskih nastojanja koja su finalizirana pripojenjem Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji. Valja istaknuti da ga Stipan Trogrlić, koji je o njemu objavio i zasebnu monografiju, u tom smislu ocjenjuje kao „rodonačelnika istarskog ‘svećeničkog antifašizma’“. Konzultirajući Milanovićevu objavljenu memoarsku ostavštinu, novinsko te arhivsko gradivo, autor upućuje čitatelja na moralnu i novčanu potporu koju je pružio grupi gortanovaca i Vladimiru Gortanu tijekom i nakon njihova suđenja 1929. godine, iako se osobno nije zalagao za otvorenu oružanu pobunu protiv fašističkog režima. Dijelom se na temu gortanovaca osvrće i Margareta Matijević u članku „Istra i Istrani u dnevniku nadbiskupa Antuna Bauera (1911. – 1935.)“ (181–199). Čitatelja se tako, zahvaljujući konzultaciji nadbiskupova dnevnika, upućuje na njegov interes i naklonost prema istarskim Hrvatima. To se potvrđuje konkretnim primjerima zalaganja kod Svete Stolice tijekom spomenutog suđenja 1929. godine te objavom čuvene Okružnice 1931. kojom je pozvao sve katolike na javne molitve zbog „progona naših sunarodnjaka u Italiji“.

Veronika Mila Popić objavila je rad „Naš vjesnik, časopis Družbe sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog – Zagreb 1939. – 1945.“ (201–209) u kojem analizira sadržaj i značenje u naslovu navedenog časopisa u vihoru Drugoga svjetskog rata pružajući pritom i uvid u povijest Družbe i njezinu ulogu u odgojno-obrazovnom i zdravstveno-karitativnom radu. Poseban naglasak stavljen je na ratno stradanje i progon sestara. O poratnome hrvatskom i jugoslavenskom nastojanju ostvarivanja pobjede (i) na međunarodnopravnom planu u pogledu pripajanja Istre Hrvatskoj u opsežnom tekstu „Godina 1946. i hrvatska glagoljska baština Istre: *Memorandum oblasnog narodnog odbora za Istru*, izložba ‘Svjedočanstva o slavenstvu Istre’ i spomenica ‘Zbora svećenika sv. Pavla za Istru’“ (211–255) raspravlja Tomislav Galović. Intelektualna i duhovna baština, osobito glagoljaška, imala je važnu ulogu u dokazivanju slavenskoga i hrvatskoga karaktera Istre u okvirima međunarodnog prava. Na tom tragu Memorandum Oblasnog narodnog odbora za Istru predan Savezničkoj komisiji 1946. godine pružio je opće povijesne, kulturne i demografske dokaze o hrvatskoj prisutnosti u Istri. Uz Memorandum, komplementarni „dokumenti“ poput izložbe *Svjedočanstva o slavenstvu i karakteru Istre* i Memorijala Skupštine svećenika sv. Pavla za Istru dodatno su učvrstili položaj Istre u okviru ostvarivanja budućih, novih jugoslavenskih granica nakon Pariškoga mirovnog sporazuma 1947. godine.

„Mons. Božo Milanović pastir Istre bez insignija“ (257–270) članak je koji potpisuje Ilija Jakovljević. Kako već naslov daje naslutiti, autor se osvrće na Milanovićevu ulogu u životu Crkve u Istri, s naglaskom na njegovo uspješno balansiranje između crkvenih i političkih zahtjeva, što je bilo presudno u turbulentnim društveno-političkim okolnostima nakon Drugoga svjetskog rata. Milanovićevo kasnije djelovanje, posebice od 1960-ih, svjedoči o njegovoj sposobnosti da djeluje unutar ograničenja koja su nametnule jugoslavenske vlasti, ali i da izbjegne veće nesuglasice s porečko-pulskim biskupom Dragutinom Nežićem. Time je eskivirao otvorene sukobe i osigurao prostor stabilnosti Crkve na istarskom poluotoku u zahtjevnome povijesnom razdoblju. Povijesnom demografijom na području Istre od sredine 19. stoljeća do danas bavi se Josip Šiklič u tekstu pod naslovom „Neka obilježja stanovništva gradova Istarske županije od 1857. do 2021. godine“ (271–309). Kroz analizu popisa stanovništva Šiklič obrađuje promjene u populaciji kroz segmente starosti, spola, feminiteta, maskuliniteta, stupnja obrazovanja, narodnosti i vjere pružajući vrijedan uvid u osnovne spoznaje o demografskim kretanjima u gradovima Istarske županije. Između ostaloga, u zaključcima ističe zanimljiv podatak koji potiče na razmišljanje: 2011. – 2021. ukupni broj stanovnika gradova smanjen je za 10.612 osoba, što je većim dijelom prouzrokovano negativnim prirodnim prirastom.

Odmak od političke, crkvene i demografske povijesti donosi Denis Visintin člankom na talijanskom jeziku „Gli orologi da torre in Istria, appunti per una storia“ (Toranjski satovi u Istri, bilješke za povijest, 311–321). Povijest postavljanja toranjskih satova u Istri povezana je s majstorima iz talijanske regije Karnije, posebice sela Pesariis, i datira se u sredinu 19. stoljeća. U novije su vrijeme neki od tih satova restaurirani i vraćeni na izvorne lokacije, čime se ponovno oživljava njihova simbolička i povijesna vrijednost. Ti satovi, zaključuje Visintin, smješteni na tornjevima i crkvama, ne samo da predstavljaju dio tehničke baštine, nego su i važan vizualni element istarskoga krajolika i potencijalna turistička atrakcija. Nakon crkvenih satova u svijet crkvenih povjesničara uvodi nas Marko Medved radom „Obrisi crkvenog povjesničara početkom 21. stoljeća: promišljanje na temelju života i rada Rogera Auberta (1914. – 2009.)“ (323–335). Jedno od važnijih pitanja koje se razmatra kroz Aubertovu, a posredno i Medvedovu misao, jest može li povjesničar Crkve biti objektivan. Odgovor je pozitivan uz uvjet da se pridržava razumijevanja naravi Crkve i otvorenosti prema novim metodološkim pristupima, što uključuje i transparentnost, suočavanje s povijesnim činjenicama te nadopunjavanje dosadašnjih spoznaja u svjetlu novih paradigmi. Slikovito je to opisano kroz Aubertovu referencu o slobodi crkvenog

povjesničara: „Ne postoje dvije vrste matematike, jedna katolička matematika i druga koja to nije, nema ni dviju vrsta povijesti, jedna katolička historija i druga koja to nije: nema, ili u najmanju ruku ne bi trebalo biti, doli jedne povijesti, istinske povijesti, za sve iste.“

Stipan Trogrlić proveo je sate, dane i godine istražujući gradivo Državnog arhiva u Pazinu. Što je točno i kada istraživao, s kojom svrhom, možemo saznati u članku Biserke Budicin „Dr. sc. Stipan Trogrlić i Državni arhiv u Pazinu“ (337–351). Pregled se temelji na evidenciji korištenja arhivskoga gradiva DAPA, a prikazane su i publikacije u kojima je Trogrlić citirao „dokumente iz pazinskog Arhiva“.

Posljednja cjelina zbornika posvećena je temama iz teologije, filozofije i politologije. Petar Popović objavio je rad „Katehist neokatekumenskog puta – kanonsko-pravni okvir“ (355–368). Autor piše o razvoju službe katehista u Katoličkoj crkvi, s posebnim naglaskom na apostolsko pismo *Antiquum ministerium* iz 2021. godine, kojim je ta služba formalizirana. Objašnjavaju se pravni i teološki temelji katehista uključujući prilagodbu te službe zajednicama poput *Neokatekumenskog puta*. Naglašava se kako je glavna svrha službe katehista evangelizacijska izgradnja Tijela Kristova kroz aktivno sudjelovanje svih vjernika prema njihovim darovima i pozivima. O pojedinim etičkim kategorijama i njihovu semantičkom aspektu u današnjici piše Bernard Jurjević u tekstu „Tolerancija i poštovanje“ (369–377). Vrlo dobro zapažanje odnosi se na pojam tolerancije koji se danas često pogrešno rabi u značenju poštovanja. Pitanje je u tom smislu do kada se nekoga tolerira i što taj međuodnos „trpljenja“ podrazumijeva. Poštovanje je pak moralno viša kategorija jer podrazumijeva aktivnu sposobnost spoznavanja stava drugoga, njegova produbljivanja i kritike. Posljednji rad „Hrvatske identitetske i državotvorne značajke političkog (društvenog) djelovanja mons. Bože Milanovića“ (379–389) potpisuju Tatjana Tomaić i Mario Sošić. Ograničavajući se na korištenje relevantne literature, autori nakon pregleda činjenica vezanih za Milanovićevo društveno i političko djelovanje 1920. – 1980. daju svoju interpretaciju njegova političkog nasljeđa u današnjoj Istri koje je „posve zaboravljeno i devastirano“ zbog učinaka jugoslavenske anacionalne politike u Istri. Svakako se radi o legitimnim stavovima koji otvaraju mogućnosti polemiziranja na znanstvenoj osnovi.

Slijedi pretisak razgovora sa Stipanom Trogrlićem objavljenog u *Istarskoj Danici* 2024. (393–396) te više fotografija (397–411), posebice zanimljivih mlađim generacijama povjesničara koji dr. Trogrlića ne pamte iz njegovih mlađih dana.

Konačno, zbornik u čast Stipana Trogrlića ispunjava u svakom pogledu svoju primarnu svrhu: reprezentativnom publikacijom odati dužno priznanje slavjeniku na iznimnome znanstvenom, stručnom i kulturnom doprinosu u pogledu razumijevanja istarske crkvene, političke i društvene povijesti 19. i 20. stoljeća. Tematsku raznovrsnost objavljenih radova ne treba shvatiti isključivo kao svojevrstan *hommage*, nego i kao potvrdu prepoznavanja Trogrličevih širokih istraživačkih interesa koji se usko vezuju i nadopunjuju s crkvenom poviješću.

Milan Radošević